

<https://doi.org/10.15407/eip2022.03.044>

УДК 330.8:342.78]:339.9

JEL: N 40

Олександр Шаров¹

РИМОВАНА ХРОНІКА ВІЙНИ

Епіграфом до своєї статті Серджіо Джованні Маріотті – відомий вчений-економіст, професор-емеритус Міланської політехніки – найбільшого технічного університету Італії (Professor Emeritus, Politecnico di Milano) та директор програми вивчення проблем інтернаціоналізації італійської економіки – обрав фразу, автором якої вважається американський письменник Марк Твен: "Історія ніколи не повторюється, але часто римується/перегукується". Звичайно це сприймається як твердження про те, що "римується" (співпадають, перегукуються) не конкретні історичні факти, а наративи, які вибудовуються навколо них. І публікація запропонованого автором огляду таких наративів на основі методу порівняльного історичного аналізу (*comparative historical analysis* – США) видається дуже доречною для видання, присвяченого питанням економічного прогнозування.

Професор С. Маріотті пропонує читачам подивитися в минуле, щоб побачити майбутнє. Причому для багатьох економістів, у тому числі і в Україні, це стане поглядом у дзеркало: можливість побачити, як їхні власні ідеї – за аналогією явища заломлення в оптиці – можуть видати не світлі відблиски економічного процвітання, а темні плями воєнних конфліктів. Адже ще у XIX ст. французький економіст Фредерік Бастіа зауважив: "Якщо кордон не перетинають товари, його неодмінно перетнуть війська", чітко вказавши на те, що саме економічні зв'язки між країнами є альтернативою воєнним конфліктам, а протекціонізм і спроби завдати шкоди економіці інших країн (що трохи пізніше назвали політикою "економічного націоналізму" та принципом "розори свого сусіда" (*beggar-thy-neighbour*) – це прямий шлях до роздмухування ворожнечі та війни. Але економічний протекціонізм та торговельні війни знову повернулися. "Глобальний протекціонізм" – як його називає професор С. Маріотті – став "новою нормальністю".

¹ Шаров, Олександр Миколайович – д-р екон. наук, професор, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна), ORCID: 0000-0001-8460-9996, e-mail: alexsharov7@gmail.com

* The New Normal – назва популярного американського комедійного серіалу про пару гомосексуалістів та сурогатне материнство, що вже традиційно використовується для позначення явищ, які ще нещодавно вважалися неприйнятними, а тепер – припустимими і, навіть, перспективними.

Таким чином на початку третьої декади сторіччя глобальному економічному зростанню заважали тривалий вплив зростаючого торговельного протекціонізму, торговельні суперечки між основними торговельними партнерами, падіння цін на товари та енергоносії та економічна невизначеність у Європі через наслідки виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Як зазначали американські експерти, окремо кожна з цих проблем становила розв'язну проблему для світової економіки. Однак у сукупності ці проблеми світову економіку послабили та зменшили гнучкість політики багатьох національних лідерів, особливо серед провідних розвинених економік (CRS Report, 2021) [1].

Отже, не можна сказати, що до 2020 року ситуація видавалася насправді абсолютно безхмарною: факти дозволяли вбачати "запальником" глобальної катастрофи то фінансово-бюджетну кризу периферійних країн ЄС – *PIIGS*, то проблеми банківської системи Китаю, то боргове перевантаження країн із висхідними ринками, зокрема Аргентини, або ж – навіть – України. Але на практиці кризова ситуація виникла внаслідок пандемії коронавірусу. Саме вона розв'язала руки урядам, які давно відчували бажання прямо втрутитися в економічні процеси всупереч традиційному для попередніх десятиріч принципу невтручання в те, що здійснюється "невидимою рукою" ринку.

Доречним видається нагадування про те, що – як справедливо зауважував інший італійський професор – А. Ронкалья (*Alessandro Roncaglia*) – "ідея "невидимої руки ринку" – це перекручення історії думки; той факт, що це часто повторювалося – і все ще повторюється, особливо з боку теоретиків загальної економічної рівноваги, свідчить лише про їхнє незнання текстів та історичну поверховість" (Roncaglia A., 2001) [2]. А насправді, за словами Е.А. Скінера (*Andrew S. Skinner*) – відомого шотландського дослідника біографії та праць А. Сміта: "Фактично однією з найбільш важливих функцій держави є пошук та усунення перешкод для ефективного функціонування економіки" (Skinner A.S., 1989) [3]. Питання, однак, у тому, як можна забезпечити *ефективне* функціонування економіки.

Колись американський президент Г. Трумен, наслухавшись порад із цього приводу від відомих економістів, які постійно звертали увагу на те, що «з одного боку, держава не повинна втручатися в економіку, але, з іншого боку, держава не може ігнорувати наслідки нерегульованих процесів» (в англійському варіанті – «one hand, ..., another hand...»: «з однієї руки, ..., з іншої руки»), у відчай вигукнув: «Де мені знайти однорукого економіста?!». Проблема в тому, що сама економіка, як і економісти, має дві руки. Крім "невидимої руки" Адама Сміта є ще й фрідманівська "невидима рука", що скеровує у прямо протилежному напрямі: «Особи, які намагаються сприяти лише загальним інтересам, спрямовуються невидимою політичною рукою на сприяння особливим інтересам, яким вони і не збиралися сприяти»

(Friedman, M., Friedman R.D., 1980) [4]. Ось чому, нагадуючи, що зростання протекціонізму та державна дискримінація – це предмет палких суперечок між економістами, С. Маріотті наводить немов би висічені з каменю слова відомого турецького економіста, фахівця у галузі висхідних економік Д. Родріка: "Економісти не погоджуються стосовно багатьох речей, але перевага вільної торгівлі над протекціонізмом не піддається сумніву". Проте, як виявилось, серед політиків досить поширені прямо протилежні погляди. Погляди минулих сторіч. І саме цей рецидив спроби "повернення часу" і відкриває "ящик Пандори", з якого як "гуль* з конопель" вигулькують і ідеї повернення до політичного "концерту" "великих держав", і їх права на власні "зони особливих інтересів"...

І ось уже, за словами С. Маріотті, "Держава як стратег"... , зцементована економічним патріотизмом та національною безпекою, стає керівною дійовою особою у новій системі глобального протекціонізму, що є більшою мірою артикульованою, адаптивною та потужною, ніж у минулому. Розуміння детермінантів глобального протекціонізму має вирішальне значення, особливо для політичних цілей". Так і хочеться процитувати В. Шекспіра: "А далі – тиша... ". На жаль, далі почався гуркіт війни.

Італійський експерт дуже влучно звертає увагу на те, що "Війна в Україні відбувається руч об руч з іншими проявами, які сигналізують про ненульову ймовірність майбутньої важкої економічної та політичної нестабільності та можливих масштабних, якщо не глобальних, конфліктів". Тобто йдеться про те, що як за своїми причинами, так і за наслідками російсько-українська війна має не тільки регіональний, а й загальносвітовий, глобальний вимір.

З огляду на назву статті, можна було б очікувати, що автор спробує здійснити аналіз глибинних причин російської агресії проти України (принаймні причин економічного характеру). Втім, враховуючи свій досвід, він обмежився аналізом лише загальних причин, які створили атмосферу війни ("нову нормальність"), не заглиблюючись у "рими" (відгомін, контекст) безпосередньо україно-російських економічних відносин. Отож, мабуть, це доведеться зробити іншим учасникам дискусії, яку розпочинає публікація статті проф. С. Маріотті в українському перекладі, – учасникам, які більше знайомі з реаліями таких відносин у минулому і здатні "відчути рими" у сьогоденні.

У бібліотеці Польської академії наук у Кракові зберігається "Римована хроніка" – літературно-історичний документ, в якому описуються події визвольної боротьби українського народу 1648–1658 років. Прикро, що старі

* Гуль – міфічна істота, у арабській, персидській та тюркській міфології – перевертень, що живе в пустелі, печерах, кладовищах і харчується мертвечиною, а також самотніми мандрівниками.

рими/відгуки тих часів приходять на думку сьогодні, коли Україна знову веде визвольну війну за свою свободу та незалежність. Але "усе старе на нашій бабусі-землі" й уроки історії потрібно засвоювати. Щоб її сумні сторінки не повторювалися і не римувалися/відлунювалися... Нехай краще життя придумає нам нові пісні – радісні та оптимістичні.

Список використаних джерел / References

1. CRS Report (2021, Nov. 10). Global Economic Effects of COVID-19 / Congressional Research Service. 110 p. URL: <https://crsreports.congress.gov>
2. Roncaglia A. (2001) *The Wealth of Ideas: A History of Economic Thought* – Cambridge: Cambridge University Press. 598 p.
3. Skinner A.S. (1989). Adam Smith. In *The Invisible Hand* / Ed. by John Eatwell J., Milgate M., Newman P. N.Y.: W W Norton & Co. P. 1-42 – xiii + 283 p. https://doi.org/10.1007/978-1-349-20313-0_1
4. Friedman, M., Friedman R.D. (1980). *Free to Choose: A Personal Statement*. New York: Harcourt Brace Jovanovich. 349 p.

Надійшла до редакції 20.09.2022 р.

Підписано до друку 30.09.2022 р.